

Hortus culinaris / quem ... moderante ... Carolo von Linné ... dissertatione academica ... proponit ... J.C. Tengborg.

Contributors

Tengborg, Jonas C.
Linné, Carl von, 1707-1778.
Uppsala universitet.

Publication/Creation

Holmiae : Litteris Salvii, [1764]

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/b2c33nx9>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

HORTUS CULINARIS,

QUEM,
CONSENSU EXPERIENT. FACULTAT. MED.
IN REGIA ACADEMIA UPSALIENSI,

MODERANTE

VIRO GENEROSISSIMO

D: NO DOCT. CAROLO
VON LINNÉ,

EQUIT. AUR. DE STELLA POLARI,

S:Æ R:Æ MAJESTATIS ARCHIATRO,

MED. ET BOTAN. PROFESS. REG. ET ORD.

ACAD. SCIENT. UPS. HOLM. PARIS. PETROP.

BEROLIN. IMP. NAT. CUR. BERNENS. LOND.

ANGL. MOSPEL. TOLOS. FLORENT. ET EDIMB.

MEMBRO,

DISSERTATIONE ACADEMICA

PUBLICÆ EXAMINANDUM PROPONIT

STIPEND. VICTORINIANUS

JONAS C. TENGBORG,

VESTRO-GOTHUS.

IN AUDITORIO CAROL. MAJ. D. XX JUNII

ANNO MDCCLXIV.

HORIS ANTE MERIDIEM SOLITIS.

HOLMIÆ, LITTERIS DIRECT. SALVII

A MONSIEUR
CLAUDE FREDERIC
UGGLA,

Capitaine au service de Suede.

A MADAME
ANNE MAGDALENE
DE HIERTA.

MONSIEUR & MADAME.

J'avoue, que je serois inexcusable & même ingrat, si je ne profitois de l'occasion, qui se presente, pour faire connoitre publiquement, combien je suis pénétré de reconnoissance aux bontés, & aux bienfaites, dont Vous m'avez comblé, pendant les trois ans, que j'ai eû le bonheur, d'être dans vôtre noble maison, chargé du soin, d'informer Messieurs vos fils. Je regarde comme un malheur, de n'avoir à vous offrir, pour tant de bontés, qu'un essai de mes études Academiques, que j'ose mettre sous vos protections, pour en relever l'eclat. Mes desirs seront satisfaits, s'il a le bonheur de Vous plaire, & que Vous soyez persuadés, Monsieur & Madame, que je ne cesserai de prier l'Être Suprême, de Vous favoriser, de ses dons les plus précieux, & Vous accorder une santé parfaite, suivie de toutes les prosperités desiderables.

Je suis avec un profond respect,

MONSIEUR & MADAME

Vôtre

très humble & très obeissant serviteur

JONNE TENGBORG.

VIRO

Maxime Reverendo atque Celeberrimo

S:Æ S:Æ THEOL. DOCTORI

D: NO CAROLO
NORING,

Past. & Præpos. Eccles. Svecan. Lond. Anglorum gravissimo,

PATRONO INDULGENTISSIMO.

Tantam licet in animo Tuø inesse magnitudinem,
Max. Rev. atque Celeb. D. DOCTOR, probe sciam,
ut beneficia, quæ in indigum contulisti, verbis pu-
blice celebrari nunquam cupias; me tamen pietatis ob-
litum & ingratissimum accusarent cuncti, si occasio-
nem hanc prætermitterem recenti meæ memoriæ quæ
hæreant altius infixæ, vel paucissimis, significandi. At
subvereor, ne ex optato succedat res, lingua mente-
que felicioribus non instructa donis. Hæc ut evitem in-
commoda, pagellas has, tamquam interpretes amoris
ardentissimi maximeque sinceri, dicatas volui; quo in
Te feror, quas ut perbenigne accipias, humillimus oro.
Tot tantisque cumulatus beneficiis, pro Tua & Tuo-
rum perenni flore & omnigena felicitate, indefessus
precabor.

Permanurus, quoad vixero,

Reverendissimi TUI NOMINIS

cultor devotissimus

JONAS C. TENGBORG.

VIR O

Admodum Reverendo atque Praeclarissimo
D: no PETRO TUGURIN,
Praeposito & Pastori in Vånga dignissimo,
Avunculo propensissimo.

VIR O

Admodum Reverendo atque Clarissimo
D: no Mag. MAGNO BRISMAN,
Pastori in Råda gravissimo,
Avunculo Optimo.

VIR O

Admodum Reverendo atque Clarissimo
D: no Mag. HARALDO BRISMAN,
Pastori in Ekby vigilantissimo,
Avunculo Indulgentissimo.

VIR O

Admodum Reverendo atque Doctissimo
D: no BRYNOLPHO BRISMAN,
Pastori in Sæerstad clarissimo,
Avunculo Amantissimo.

Ob favorem summum & benevolentiam singularem
plane, in venerabundi, gratique animi signum,
haec qualescunque ingenii primitias, Vobis, cum
sincero omnigenæ felicitatis voto, humillimus offert
atque dedicat

Admodum Reverendorum atque Clarissimorum
NOMINUM VESTRORUM

cultor addictissimus

JONAS C. TENGBORG.

Högärvörldige och Höglärde

Mag. ANDEKS HVARENER,
Kyrkoherde uti Algotstorp, och Probst öfver Giäfene-Contract.

Dygådla

Probstinnan MARGARETA
MARIA BRISMAN,

Mine Kiäraste Föråldrar.

Ontsäjelig ärtedd ömbet och huldhet af Mina kåra Föråldrar från spådaſte åren; hafva i ſamma mon, ſom vettet tiltagit, alltid ökt min vårdnad, ſamt åſtundan, at få lågligit tilfålle, mer allment viſa mitt tackſama ſinne. Men huru ſtor blifver icke min håpenhet, når jag fattig på ord, ſom ſvara emot Edra vålgårningar, ej finner mig kunna råtteligen nyttja detta, utan vara nödsakad hådanefter, ſom förr, byſa dem okunnoga för de fleſta, i mitt nitfulla hjårta. Det ljufva hågn jag fann hos Eder nåſtan på en gång efter en huld Faders haſtiga död, ifrån et 2:ne års barn, under tryckande omſtåndigheter, ſamt oråknelige prof ſedermere af ren kärlek vid min upfoſtran; voro vål eljeſt ej magra åmnen för en lyckligare pånna. Tillåten derföre Mina Kåraſte Föråldrar, at jag allenåſt til oförfåſkad prof af ren kiårlek, och årkiånſta af Eder ogemena godhet, ſamt tackſamhet deremot, upoffrar Eder detta Academiſka arbete, under trogen önskan: at den Nådige Guden ville göra Eder annalkande ålderdom ljufvig, ſamt tildela ålt godt i åndelig och lekåmlig måtto! Lefver

Mina Hulda och Kåra Föråldrars

lydigſte Son

JONAS C. TENGBORG.

PROOEMIUM.

Ad id licet fastigii omnes ferme eve-
ctæ hodie sint scientiæ, ut, ad
quaslibet illarum dudum explicatas
partes addiscendum atque rite ex-
hauriendum, breve vitæ spatium
homini, nisi qui feliciori polleat in-
genio, vix sufficiat; in vita tamen
communi vulgatissimæ sæpe res &
simplicissimæ, quippe quas aut nihil aut nondum satis
cognoscimus, nobis desunt, eademque ingentis forte uti-
litas, & haud nullius momenti. Damnum non sane
exiguum, quod ex Diætæ, Oeconomix, aliarumque pra-
cticarum scientiarum neglecto studio jam diu percipi-
mus, assertioni huic certissimum præbet testimonium.
Nec mirum, cum eorum plurimi, qui sapere supra vul-
gus gestiunt, indagazione sedula aut Academico Parnasso,
ruris delicias indignas judicantes, rebus istis rudiorum
arbitrio relictis, defectui illi ansam dederint uberrimam.
Nos autem potiori impares labori, primum studii littera-
rii rudimentum & Academicum exercitium edituri, dis-
quisitionem hujusce argumenti qualemcunque ideo po-
tissimum præoptavimus, quod tam plebem quam politio-
res homines, ruri habitantes, de rerum illarum ignoran-
tia, quas culinæ maxime necessarias hortus ferat, diu
questos audivimus. Immo, nobiscum animo volutantes,
quanto ornamento, quantumque in commodum hortos in-
stituerint exteræ Nationes, cito judicavimus, exempla ea-
rum addere civium nostrorum optimo cuique stimulum
nun-

nunquam non oportere. Etenim Patria nostra, quantumvis atrocior gelu multum rigeat, capax tamen proficua est culturae & multitudinem cultorum fructuum alit, colonis veram terrae indolis habentibus rationem. At vero, super hac materia praecipua auctorum tum veterum tum recentiorum alias atque alias incolentium regiones, quum caeli nostri genio minus conveniant, nostratiumque libri, artem colendi hortos adornandique tradentium, partim exterorum lucubrationibus partim scribentium sollicitationibus referti sint, ita quidem, ut fucum potius faciant, quam vera & sufficienti Historiae Naturalis cognitione, quod deberent, nitantur; parum proderunt discendi cupido & diligenti rerum Rusticarum sectatori. Rem itaque supervacaneam minime nec ingrati nos adgressuros fore arbitramur, si herbas proponere conemur, quas hortus culinæ sibi vindicat, quasque ruri quilibet habitans, certamini cum Magnatibus & Opulentioribus impar, conquirere & potest & debet.

Vegetabilia, quæ nostram nunc subeunt considerationem, tripliciter dispesci intelligimus, quorum alia agros, alia horti areas, alia denique graminosum occupant solum. Quam divisionem verbis, *Agro*, *Plantario* & *Arbusto*, significatam volumus. Ex his Plantarium potissimum perlustrabimus. In singulis capitibus & quæ culturae fuerint, & imprimis quæ de novo coli debere videantur plantæ, paucis dicetur; adjectis demum plantis *Coronariis*, quibus oculi spectantium pascuntur.

CAPUT PRIMUM.

AGER.

Primum nostra versabitur opera in Agro, qui alius aratur, alius foditur. Per Aratum agrum jugera magni spatii, quæ segetem *Cerealium* proferunt; per Fossam autem

autem agrum minores terræ partes, quæ sepe circumdari plerumque, & ope ligonum præparari herbis solent, intelliguntur.

I:mo ARATIS agris committuntur:

TRITICUM *hybernum* & *turgidum* (*Winter och Knubb-hvete*) promiscue; ut plurimum tamen *hybernum* per maximam Sveciæ partem, quod *bienne* est, & loca amat argillofa.

TRIT. *æstivum* (*Agn-Hvete*), & verno quidem tempore feritur, quodque in Meridionalibus Provinciis frequentissimum est.

TRIT. *Spelta* (*Turkisk Hafre*). Nostratibus sic adpellatur, quoniam Orientales populi equis copiosum id tribuunt. Heic vero non nisi apud paucos eosque curiosos videre est.

SECALE *cereale* (*Råg*). Hoc duplicis esse varietatis patet: *hybernum* scilicet sive *bienne* (*Winter-Råg*), quod arenosis gaudet, & *annuum* (*Wår-Råg*) Smolandix & finitimis passim locis per familiare.

HORDEUM *vulgare* (*Korn*), quod potissimum in humidis roridisque agris læte crescit. Annuum heic tantum colitur, posteaquam varietatem biennem, sæpius tentatam, parum succedere cognitum fuit.

HORD. *hexastichon* (*Himmels Korn*), heic curiosos tantum delectans.

HORD. *distichon* (*Gumring*), in Alandia ut plurimum, & aliis Provinciis passim obvium.

HORD. *Zeocriton* (*Bred Korn*), quod vulgari hic & illic nuper admisceri cœpit, a superiore paululum differt.

AVENA *sativa* (*Hafre*), Jam alba quam nigra. Non nisi annua est, cui steriliora loca atque novalia semper patent.

AVEN. *nuda* (*Skabl-lös hafre*), quæ æque ac superior

perior annua est, aliquanto vero serius maturefcit. In horto cernitur Botanico, & optandum certe foret, ut ufus ejus magis magisque invalefcatur, cum fructum det Tritico longe præftantiorẽ; quare apud Scotos, teftè Bauhino, multo pluris conftat.

PHALARIS *canariensis* (*Canarie-frôn*), cujus femina in nutrimentum Pafferum noftates aliunde hætenus attulerunt, cum tamen planta ipfa, utpote annua, hic optime crefcere poffit. It. *Westrog. G. D. Præfidis*.

PANICUM *italicum* (*Gierft*), quod annuum est, a curiofis in hortis fervatur. Exteri illo frequenter utuntur, nos vero id ad victum nondum contulimus.

PAN. *miliaceum* (*Hirs*), quod ejusdem omnino est indolis, atque præcedens.

POLYGONUM *Fagopyrum* (*Bohwete*). Hæc herba annua, arenofis amiciffima locis, in Scania campeftri quotannis feritur, ubi sæpe maturefcit, pultemque tribuit fapidam & falutarem. Frigoris admodum impatiens, a quo in puncto congelationis occiditur.

POLYG. *tataricum* (*Siberifkt Bohwete*). Hoc præcedente nequaquam fequius; verum ea re præftat, quod frigoris impetu minus fit caducum, & fe ipfum frequenter difseminat. In horto Botanico, cujus civitate dudum est donatum, confpici potest.

2:do FOSSOS agros ornare folent:

HUMULUS *Lupulus* (*Humble*). Tartarica planta perennis, quam feculis noviffimis adhibere hic, & diligentius colere cœptum est. Recentioris ævi folertia radices ejus lapidibus textit, ut fic tum Phalæna Humuli & melleus ros prohibeatur, tum alioquin plantæ vigori confulatur. Quem radices tegendi morem ipfius naturæ effe congruentem, ex humulo, qui in Westrogothia folummodo ad radices rupium, lapidumque fracturas fpon-te crefcit, hauriri poffe videtur.

NICOTIANA *Tabacum* (*Tobak*), quæ hodie hac ratione coli cœpit: per solum pingue semina, nascente veris tempestate, sparguntur, & fenestris aut vitreis aut chartaceis, oleo delibutis, teguntur. Frigore dein nocturno præterito, in areis elevatis & bene stercoreatis disponuntur plantæ. Quæ dum hic paululum creverint, humantur radices & sæpe rigantur. Quum enim delata ex India Occidentali planta hæc sit, non mirum, quod frigoris nullo non tempore sit impatiens.

CROCUS *sativus* (*Saffran*), cujus duplex est varietas: nempe *autumnalis*, quæ in Europa maxime deprehenditur, & *vernalis* qui illi præstat virtute, sed parvitate pistilli colligendi postponendus. Crocum hunc, quod mirari sane convenit, in Svecia colere nondum inceptum est, si quidem hortos curiosorum exceperis, ubi ob florem venustum ac tempestivum conservatur, cum tamen in maximum lucrum in Oelandia, Gothlandia, Skancæra & alibi vigere perbelle posset.

CAPUT SECUNDUM.

PLANTARIUM.

Conferendæ ad cibum & condimentum, illæ herbæ hoc capite continentur, quas culinares vulgo dicimus. Quarum hortum in binas areas dividere oportet, ita ut alteram plantæ quolibet anno seminandæ, sive sint annuæ sive biennes, alteram perennes occupent. Præterea, quibus natura blandam cœli solique temperiem fore voluit, opima indigent terra, cui semina novo vere committantur, ita quidem, ut exeunte frondescentiæ mense, superato frigore, teneræ germinationes alio transferri queant. Frigidarium si haberi possit, utilissimum ad nonnullas per hyemem servandum certe erit; sin vero deficiat, cella sicca & calida istis inservire poterit usibus.

I. PLANTÆ BIENNES, quæ altero quovis anno fructum ferunt & percunt, sunt

BRASSICA *oleracea* (*Kål*), cujus varietates numerosæ sunt. Hæc pingui committitur terræ, ubi tenera *Chrysomelis saltatoris* vexatur, quæ quidem depelli fuligine possunt; translata vero & adultior a *Papilionibus Brassicæ* læditur. Si deinceps multis annis eandem fortitur terram & locum, radices nodosæ erunt, & capita ipsa contrahuntur, opera quidem *Muscæ Larvarum*.

β. *B. viridis* (*Grönkål*), cura omnium minima egens, & frequentissima rusticis.

γ. *B. capitata* (*Hufvud kål*), cujus usus hodie maxime vulgaris est. Tenera transfertur, rarius rigatur & radices humantur.

δ. *B. sabellica* (*Winter-kål*), hyemem, absque ullo damno, sustinens.

ε. *B. laciniata* (*Krus-kål*), quæ rarior hic locorum, frequentior vero in Australibus Provinciis, minori eget cura.

ζ. *B. sabauda* (*Savoje-kål*), maximis in deliciis habita, curam magis assiduam, & terram minime communem, poscens.

η. *B. botrytis* (*Blom-kål*), quæ sequioribus temporibus in Honoratiorum deliciis esse cœpit. Terram requirit haud vulgarem, & semina quolibet anno ab exteris emantur necesse est, quorum quæ ex Pensilvania adferuntur, omnium sunt præstantissima.

θ. *B. gongylodes* (*Kål rabi*), quemadmodum vulgares Brassicæ, cultu haud difficilis. Caulis ejus gibbosus in jusculis egregii est usus, qua propter mirum est, quod in Patria non sit vulgatissimus.

ι. *B. Napobrassica* (*Rot-kål*), cujus radix crassa est instar Rapæ, sæpiusque hic obvia.

BRASS. *Napus* (*Gottlands Rofwa*), faciem gerens Raphani; Radiculæ ejus supra terram sæpissime crescunt. Hæc in arenosis locis magnum haud raro acquirit pondus, & exteri ea, quam nos, frequentius utuntur, licet vera ejus Patria sit Gothlandia Orientalis, nostræque Rappæ longe præstet.

BRASS. *Rapa* (*Rofwa*), quæ primo in hortis, dein in agris, tum vero præcipue in deustis silvis, seri cœpit. Quæ autem in ejusmodi locis deustis crevit, dulcedine pariter & magnitudine ceteras vincit.

DAUCUS *Carota* (*Morot*), cui triplex est varietas: Radice *alba* in pratis sponte crescens; Radice *rubra*, in hortis curiosorum conspicua; Radice demum *flava* nobis frequentissima, & per colorem acceptissima.

PASTINACA *fativa* (*Palsternacka*), verno tempore sapidissima. Ejus cultura minimum exigit laboris, facile enim incrementa capit, hyemis vim facile patitur; & id singulare habet, quod hieme quoque accrescat.

APIUM *Petroselinum* (*Persilja*), hiemem sæpissime perdurans, nisi ea gravior & terra humida fuerit. Bifariam dividi solet, ita ut alterius folia (*grön Persilja*) saporis conciliandi gratia in jusculis & piscium ferculis adhibeatur; altera vero (*Rotpersilja*) sicut Pastinaca, qua radicem magis augeatur, & alimentum sapidum item in jusculis præbeat. Novum posterior varietas est inventum, cujus originem exteri Svecis deberi credunt.

AP. *graveolens* (*Silleri*), quod radice grandescente, potiorem terram & curam, quam præcedens, postulat. Vitiorum solertia, & asotorum audacia, tetram plantam, ut doctæ gulæ saperet, nobilitavit, nullatenus vero senibus conducit. Hodie frequentissima apud nobiliores, in cellis per hiemem servanda.

TRAGOPOGON *pratense* (*Salsofi*). Pratis ultro offerentibus, haud difficulter colitur. Itaque miramur, quid

quid ni uberius in hortos illatam hanc herbam inveniamus sapidissimam.

SCORZONERA *hispanica* (*Skorzoner-rot*), hiemis nostræ facillime patiens Licet, uti præcedens, præstantissima sit, apud nos tamen minus deprehenditur vulgaris.

CAMPANULA *Rapunculus* (*Raponsel*). Dulcem et si & hieme superstitem, nisi in humida & rara terra steterit, radicem habeat; crebrior tamen illius nondum invaluit usus.

BETA *vulgaris* (*Rôdbeta*), quæ facillime crescens, hyeme transacta, salva manet.

RAPHANUS *sativus* (*Råttika*), tripliciter varians, & est vel R. *æstivus*, anno sæpe primo caulescens; vel R. *hiemalis*, radice extus nigra, rimosa & acriore; vel R. *Radicula*, radice supra terram emnente. De his præterea observandum, quod condimenta præbeant, non vero alimenta.

ALLIUM *sativum* (*Hvitlök*), quod ex satis bulbis & facile germinat & crescit.

ALL. *Cepa* (*Rôdlök*). Hoc e feminibus prolicitur & adultius transfertur. Muscovitica sive Ægyptia varietas bulbo gaudet, magnitudine Rapam minorem haud raro æquante, qui si in fidelis, aceto refertis, demergatur, & ad tempus ibi condatur, acerbitate deposita, condimentum tribuit pergratum.

ALL. *Porrum* (*Purio*), quod itidem e feminibus provocatur & transfertur. Hæc, quorum mentionem fecimus *allia*, eo inter se amice conspirant, quod hyemem raro sustineant, qua propter in cellis arenosis servari debent.

ALL. *Scorodoprasum* (*Råcken boll*), quod bulbis multiplicatur, salvumque hiemem nostram evadit.

COCHLEARIA *officinalis*. Hæc sponte plerumque & vere & auctumno crescit, adeoque facilis propagatu

est. Utilem, maxime Scorbuticis, in acetariis præbet victum.

ERYSIMUM *Barbarea* (*Vinter-krasse*). Hæc, utpote indigena, ullam vix curam desiderat, namque introducta semel, sponte se multiplicat.

CICHORIUM *Intybus*, quod Svecia Meridionalis sponte profert, in exterorum acetariis frequentioris est usus; hiemes nostras spernit.

CIC. *Endivia* (*Endivia*) in hortis curiosorum hæc interdum conspicitur planta, quæ hyemis gravitate sæpissime perit.

2. PLANTIS ANNUIS adnumerantur

LACTUCA *fativa* (*Sallat*), cujus multiplex est varietas: in his *L. capitata* (*Hufvud sallat*) & *L. crispa* (*Krus-sallat*), pro acetariis solemniter adhibentur.

PORTULACA *oleracea* (*Portulaka*), quæ arenosa amat loca, & frigore auctumni vel minimo læditur.

SPINACIA *oleracea* (*Spinat*). Hæc facillime crescit, & ut semina evadant foecunda, non prius mares evellendi sunt, quam pollen suum ejacularint.

BETA *vulgaris*: *Cicla* (*Moldan*), quæ usu spinaciæ magis magisque invalescente, cum nimium condimenti poscat, omnem exuit gratiam.

Ut sapiant fatue fabrorum prandia Betæ,

O! quam sepe petit vina piperque coquus. MARTIAL.

ATRIPLEX *hortensis* (*Molla*). Hæc negotio adeo facillime feritur, ut ipsa in hortis frequenter sese divulget.

SCANDIX *Cereseolum* (*Kiörsvel*), quæ bis in anno maturefcere, & se ipsa disseminare potest.

ANETHUM *graveolens* (*Dill*), solo cœloque nostro convenientissimum.

ANETHUM *Foeniculum* (*Fenkål*), quod in arenosis læte viget, & hic minus frequens est. Per se quidem est hæc planta perennis, sed heic hyeme perit, nisi in sicca arena cellæ calidæ condatur.

LEPIDIUM sativum (*Krasse*). Planta hæc citius e feminibus enata, & ipsa haud raro se disseminans, rusticis frequentissima est; Nobilioribus tamen in acetariis pro condimento inservit. Datur varietas *foliis crispis*, quæ præstantior est.

SATUREIA hortensis (*Kyndel*), facillime crescens, rusticisque maxime communis.

THYMUS vulgaris (*Timjan*), qui arenosam requirit terram, & per se quidem perennat; ut illa varietas, qua hic frequentius utimur, annua est, & folia ejus aliquantum magis grandescunt.

ROSMARINUS officinalis (*Rosmarin*). Frutex hic est verno tempore seminandus & auctumno abscindendus, quod radix hyemis sævitia perit.

LAVANDULA Spica (*Lavendel*), quæ in duplicem varietatem abit, & est vel angustifolia, in arenosis Scaniæ hortis sempervirens, vel latifolia hic quot annis sata, & hieme periens.

SALVIA officinalis (*Salvia*). Hæc quoque frutescens est, & terra delectatur arenosa; hyeme plerumque perit.

ORIGANUM Majorana (*Meyram*). Hoc in opima terra & feri & adultius transferri sœvit, frigoris enim maxime est impatiens.

OCIMUM Basilicum (*Basilika*). Quod ut a frigore conservetur, terræ committitur pingui. Plantam enim, quæ non nisi Indiam natale solum agnoscit, hyemis nostræ vim sustinere non posse, satis constat.

TROPÆOLUM majus (*Indianisk Krasse*). Hoc a Peru adductum, hic, inprimis venustatis & ornamenti gratia, feritur; flos tamen in condimentum acetariorum aliquando adhibetur.

CUCUMIS sativus (*Gurcka*). Prægnanti terra quamquam heic careat, nihilominus crescere potest, quam tamen minime detrectat. A primo auctumnali frigore destruitur, utpote planta Ægyptiaca.

CU-

CUCUM. *Melo (Melon)*. Hic primis diebus regelationis seminari debet in terra prægnante, fenestris bene munita, quoties licuerit, aperiendis. Post frigus, seu primis mensis frondescentiæ diebus, transplantari debet. Qui heic creverunt Melones, nullis Europæ aliis concedunt.

CUCURBITA *Citrullus (Watten-Melon)*, curam superioris omnino requirens, & huc usque minus vulgaris facta,

CUCURB. *Pepo (Pumpa)*. Hæc si in terra non lætificata enascatur, pingue solum, & adultior amplum sepimentum, quod claviculis suis complectatur, poscit. Frigoris est impatiens, magnumque fert fructum; verum confectæ inde pultes nostratibus haud sapiunt.

CORIANDRUM *sativum (Koriander)*, quod absque multa cura in hortis crescit. Olim semina ejus condimentum panis fuerunt, hodie vero rarus est illorum usus.

PIMPINELLA *Anisum (Anis)*, cui plantæ frigus inimicum est. Ut semina maturet, locum calidiorem in angulo quodam horti præoptat. De cetero heic rarius feritur.

PISUM *sativum (Ärter)*. Hoc multipliciter variat, & maxime vulgare est cortice interiore duriore (*Skip-ärter*), quod plerumque agris circumseptis a colonis committitur. Pisum vero sine cortice duriore (*Säcker-ärter*) *P. quadratum (Hollands ärter)* & *P. nanum (Kryp-ärter)* in hortis coli solent; quæ singulæ varietates, si ultimam exceperis, ramis arborum fulciendæ. Intensiore fugato demum frigore, tempus Pisum ferendis est convenientissimum.

PHASEOLUS *vulgaris (Turkiska Bõner)*, qui a frigore abhorret, pingua loca, arundinesque, quibus enitatur, atque præsidium contra procellam exoptat. Ab hoc *PHAS. nanus (Kryp-bõner)*, vix differt, scandendi more, quem sequitur, excepto.

VICIA *Faba (Bõnor)*. Cujus varietatum minor (*Äker-bõnor*) in Svecia meridionali ad margines agrorum; major vero plerumque in hortis a populo feritur laborioso,

qui quidem cibo adeo duro & flatulento vesci impune potest.

ERVUM *Lens* (*Linsér*). Planta hæc, instar Pisi, facillime crescit, sed raro, & tantum a curiosis nonnullis hic colitur.

SINAPIS *nigra* (*Senap*). Hæc se ipsa disseminans, curam cultori minimam parit. *S. alba* quoque (*Ängelsk Senap*) facile floret, minus frequenter tamen adhuc in hortos introducta cernitur. Priori longe acerbior est, ideoque a Nobilioribus præponitur.

3. **PLANTIS** demum **PERENNIBUS** adscribuntur

SOLANUM *tuberosum* (*Potatoës eller Jord-Pårøn*), nostris temporibus introductum, quod brevi æstatis spatio, baccas hic ad maturitatem perducere nequit. Igitur propagatur fragmentis tuberosæ radicis, tempore vernali terræ committendis. Præsidio contra procellam, & subacta humo, delectatur. Minimo præterea destruitur frigore, quapropter hiemem in cellæ sicca terra servari debet.

HELIANTHUS *tuberosus* (*Jord-ärtskäckor*). Hic genio nostri cæli est aptissimus, florem vero & semina non præbet. Ut terram habeat sufficientem, tertio quovis anno tuberibus de novo plantatur. Priori sapidior, cultu facilior, & salutare magis tribuit alimentum; itaque mirum videtur, quod in hortis magis non increbuerit ejus usus.

LATHYRUS *tuberosus* (*Jordmöfs*), qui in Hollandia Peregrinatoribus nostris grate sapit, heic ita vigere potest, ut semel introductus vix extirparetur. Legumina tamen ejus non maturescunt; tuberibus igitur disseminandus.

SIUM *Sisarum* (*Säckerröt*). Planta hæc semina fecunda raro hic fert, minimis vero radicis partibus divulsis, commode multiplicatur. Anno quovis secundo aut tertio de novo plantari debet, ut radix grandescat. O-

mnium nostrarum radicum hæc optima & dulcissima est, ut merito sane miremur, quid ni in hortis uberius adpareat.

ASPARAGUS officinalis (*Sparis*), qui & feminibus & radice multiplicatur; terra arenosa delectatur. Multum fimi ad hujus culturam impenditur, ut grandiores Turiones nascantur. Primis tribus annis non abscinduntur turiones, & demum post octo annos de novo propagantur radices.

SCANDIX odorata (*Kjörfwel*). Hæc feminibus multiplicatur; temperiei cœli nostri convenit, & ad modum Brassicæ coquitur.

RUMEX Acetosus, & quidem varietas ista alpina, Russica dicta, quæ divisis radicibus propagatur, & cujus deinceps nulla opus est cura.

COCHLEARIA Armoracia (*Pepparrot*). Hæc mutilatis in terram spongiosam atque roridam demissis radicibus, propagatur, & quo ejus pluries repetitur propagatio, eo fit præstantior.

ARTEMISIA Dracunculus (*Dragon*). Hæc radicibus multiplicatur, solum per hyemem inundatum imprimis exposcit.

RUTA graveolens (*Winterruta*), terram duram, arenosam aut sabulosam desiderans, satis feminibus surgit; hyeme dein & præsertim vere ramis abietum tegenda est.

MELISSA officinalis (*Melis*). Hæc culturam Rutæ debitam omnimodo postulat.

POTERIUM Sanguisorba (*Pimpinella*), solum ficcius amans, sempervirens, & feminibus multiplicanda.

ALLIUM fistulosum (*Kål-lök*), quod absque cura singulari crescit, & radice multiplicatur.

ALL. Schœnoprasum (*Gråslök*). Hæc Oelandiæ planta, radicibus in terram depactis, germinat, quæ quidem, si nimis late dein sese diffundant, mutilatione cohibentur.

ALL.

ALL. *moschatum* (*Scharlotter*), bulbillis propagandum, quod in humida terra, arenarum divite, optime crescit.

FRAGARIA *vesca* (*Fordgubbar*). Hæc ex varietate pratensi est, radicibus transplantatur, quæ, dum germinat herba, humantur, & flagella seu stolones abscinduntur. Ceterum, utpote indigena, studiose nimis tractari non opus habet.

RUBUS *arcticus* (*Åkerbår*). Hic quoque radicibus multiplicatur, & si fieri possit, verno quidem tempore ad mensem usque frondescentiæ, tectus glacie servetur. Vid. G. D. Præf. Obs. in Act. Holm. 1763.

CYNARA *Scolymus* (*Kronårt skåckor*), & CYN. *Cardunculus*, perinde & radicibus & seminibus multiplicandæ. Hæ hiemem culmo & plurimo fimo equino incalescente, ne a glacie lædantur, teguntur. Non nisi Nobilioribus paucis hic cibus huc usque contigit.

BROMELIA *Ananas*, cujus fructus nobilissimus, & totius naturæ facile præstantissimus est, ultimis his annis in nostra quoque Patria & hortis quidem Magnatum colli cœpit. Ne a frigore destruat plantam, per totam hiemem intra domum inhabitatam sicca tenetur. Traduces ejus sunt comæ, quæ uti radices, terræ opimæ committuntur, & tempore vernali, more Melonum, sub fenestris foventur.

CAPUT TERTIUM.

ARBUSTUM,

Arbores & Frutices, fructiferas κατ' ἐξοχήν dicunt, quæ in hortis feruntur, & frigus nostrum perferunt, continet.

ARBORES.

PYRUS *Malus* (*Apel*) multas habet varietates.

δ. *Malus sylvestris* (*Wildapel*), quæ feminibus facile provenit, & adultior alio transfertur. Huic, non fructus, sed trunci, ad furculos bonæ indolis inserendum utilis, habita ratione, heic tribuitur locus. Quo enim pacto arborum incrementis oppido consulitur, quando quidem silvestris hæc arbor, nec hiemis violentiam reformidat, nec radices ejus a muribus terrestribus violantur, nec furculus trunco insertus indolem mutat. Mutant vero arbores a semine prognatæ, quod frequenti exemplo constat. Quibus insuper id subjunxisse juvabit, quod plurimis observationibus confirmatum est, arbores trunco insitas aliis, e femine ortis, uberiores multo ferre fructum.

λ. *Mal. paradisiaca* (*Dwärg apel*), humilis est, atque adeo ad horti areas optime feminatur, ita tamen, ut ne aliis vegetabilibus umbram faciat.

γ. Reliquæ varietates, ratione coloris, formæ, saporis & magnitudinis fructuum fere innumeræ, in Horæa seu Præcocia & Oporina seu Serotina dividuntur. Inter illas *M. Diaphana* (*Siberiska Äplen*) inter has *M. prafomila* (*Renetter*) primum tenent locum.

PYRUS *communis* (*Páron*), itidem varietatibus haud paucis superbit.

β. *Pyr. Pyrafter* (*willa taggiga párontrán*), cujus si quis potestatem habeat, ob causas antea de malo silvestri notatas, stirpem, cui melioris notæ traduces inferantur, colere debet.

α. Inter ceteras varietates *P. falerna* (*Pergamotter*) sapore, *P. pompejana* (*Bonchretienner*) magnitudine, præferri debent.

PRUNUS *domestica* (*Plommon*), quoque multis se probat varietatibus, quarum *P. cerea* (*Hwita Plommon*) eas fert drupas, quæ maturæ a nucleo secedunt, & aliis ceterarum varietatum drupis, præstant.

PRUNUS *Cerasus* (*Kirsbår*), cujus fructus ratione temporis, coloris, magnitudinis atque saporis, admodum varius deprehenditur. Scilicet

β. *Cer. avium* (*Fogelkirsbår*), quæ quibusdam locis frequentissima est, procera crescit, & ad inferendum melioris notæ propaginem, apprime idonea.

γ. *Cer. Bigarella*, (*Bigarreau*) quæ hujus speciei præstantissima est in hortis sæpius conspicitur. Rari vero usus est *C. actiana* huic cognata, fructu nigro, dulci & haud raro verminoso, quam in pugna Actiana debellato Mitridate, Ceraso urbe Ponti Romam attulit rediens Lucullus. Reliquæ vero species diu antea Europæ innotuerant.

CRATAEGUS *Aria* (*Oxel*), cujus femina duriora, pericarpio soluta, feruntur in siccioribus locis, ubi dein, utpote indigena, facile succrescit.

Arboribus his, hiemis vim quantumvis summam, sustinentibus, accedunt aut tepidiorem auram, aut calidiorem flagitantes.

Hæ, juxta parietes ferendæ, & contra summum frigus protegendæ, ut in columes persistant, sunt

PRUNUS *Armeniaca* (*Apricos*). MORUS *nigra* (*Mullbår*).

AMYGDALUS *Persica* (*Persica*) VITIS *vinifera* (*Winranka*).

- - - *communis* (*Mandel*).

Hæ in loco calido per hyemem conservandæ, sunt

CITRUS *Medica* (*Citron*) LAURUS *nobilis* (*Lager*).

- - *Aurantium* (*Pomerans*). FICUS *Carica* (*Fikon*) quæ

novissima commode etjam in cella hibernat

FRUTICES.

RIBES *rubrum* & *album* (*Rôda och hvita Winbår*), quod malleolis facile propagatur.

RIB. *nigrum* (*Svarta Winbår*), racemis magis pro-pendentibus, & ut superiora, propagandum.

RIB. *Grossularia* (*Krusbår*), fructu piloso vel glabro, luteo vel rubro variat, præcedentium imitatur indolem.

His adnumeratur præcipua varietas in horto Botanico obvia, cujus fructus constanti lege didymi sunt, quemadmodum in *LONICERA alpigena* fit.

De singulis his Ribium speciebus observatur, quod, quo sæpius transplantantur, eo major evadit fructus.

RUBUS occidentalis (*Amerikanska Hallon*), in Patriam a D. Prof. KALM introductus, qui cum sapidissimus & frigoris nostri patiens sit, magis multiplicari deberet.

CAPUT QUARTUM.

CORONARIAE PLANTAE.

E Regno Vegetabili, quæ clementissima supremi Numinis providentia est, generi humano non ex tantum res suppetunt, quæ ad victum & valetudinem sunt necessariae; verum & jucunda quævis atque amabilia cum suavitate quadam singulari adfluunt. Itaque in mirabili omnium rerum, ibi occurrentium, varietate, aliæ oculis pulcherrima specie arident, aliæ linguam suavissimo jucundissimoque sapore demulcent, aliæ nares acceptissimo odore delectant, aliæ denique alia ratione usibus humanis inserviunt & oblectamentis. Sua quoque commoda plurimi mortalium, illi saltim, qui emunctioris sunt naris, haud ignorant, quum ea voluptate pretiosissimas naturæ dotes excipiant, ut nullus fere hortulus rusticorum adeo fit tenuis, quin florum quorundam ornatu splendet. Quid? quod, eo curiositatis procedunt, ut maxima & præstantissima horti pars, herbis, non nisi externos sensus oblectantibus consecretur. Itaque, quæ nostrarum in hac materia sint partium, non absolvisse plurimis forte videbimur, nisi eas quoque delicias, leviter saltem, tangamus. En igitur potissimæ herbæ, desiderio eorum faventes!

ANNUAE.

α. FRIGIDIORES, quæ haud difficulter nostro adſuefactæ ſolo, minori horticultorum cura indigent, ſunt

HELIANTHUS annuus (Sol- blomma).	ADONIS æſtivalis.
CALENDULA officinalis (Ring-blomma).	- - - autumnalis.
PAPAVER ſomniferum (Wall- mog).	NIGELLA damasceana.
- - - Rhoëas.	SILENE Armeria.
CHRYSANTHEMUM coro- narium.	SCABIOSA atropurpurea.
CENTAUREA Cyanus.	HESPERIS triſtis.
DELPHINIUM Ajacis.	MALVA mauritiana.
BORAGO officinalis (Stoffer- blomma).	- - - criſpa.
	DIGITALIS purpurea.
	LATHYRUS odoratus.
	CONVOLVULUS tricolor.
	LAVATERA trimeſtris.

β. TEPIDIORES, juxta parietes, tamen in apricis locis, ut a frigore ſeſe tueantur, propagandæ, ſunt

TAGETES patula (Sammetſb.)	AMARANTHUS caudatus (Amarant).
- - - erecta.	

γ. CALIDIORES, frigas minime ferentes, ſunt

CAMPANULA pyramidalis.	IMPATIENS Balsamina.
SENECIO elegans.	GOMPHRENA globuſa.

PERENNES.

α. LILIACEAE, quæ plerumque in areis apertis, bulbis diviſis propagantur.

TULIPA geſneriana (Tulpan).	LILIUM bulbiferum.
GALANTHUS nivalis (Snö- lilja).	- - - Martagon (Krum- lilja).
LEUCOIUM vernum (Vår- lilja).	FRITILLARIA Meleagris.
NARCISSUS poëticus (Pingſt- lilja).	- - - imperialis (Kejſerkron).
- - - Pſendo-Narciſ- ſus (Påſklilja).	HYACINTHUS orientalis (Hyacint).
LILIUM candidum (Hvit lilja)	- - - botryoides (Druffhyacint).

SCHI-

SCILLA *amœna*. ANTHERICUM *Liliago*.
 GLADIUS *communis*. HEMEROCALLIS *flavus*.
 ORNITHOGALUM *umbellatum*. - - - *fulvus*.
 - - - *nutans*. IRIS *germanica* (*Svårdslilja*).
 COLCHICUM *autumnale* - - *variegata*.
 (*Tidlösa*). - - *biflora*.
 CROCUS *sativus Vern.* (*Sa-* - - *sibirica*.
fran.) - - *spuria*.
 TRADESCANTIA *virginica*.

β. MISCELLANÆ, quæ more præcedentium, cœli nostri injurias perferre, tumque e seminibus & radicibus enasci possunt.

PÆONIA *officinalis* (*Pion*). FUMARIA *bulbosa*.
 - - - *tenuifolia*. ANTIRRHINUM *majus*.
 AQUILEGIA *vulgaris* (*Åker-* HIERACIUM *aurantiacum*.
lilja). CENTAUREA *alpina*.
 ACONITUM *Napellus*. RUDBECKIA *laciniata*.
 DELPHINIUM *elatum*. ASTER *tradescanti*.
 - - - *Ajaxis*. ECHINOPS *spherocephalus*.
 DICTAMNUS *albus*. PHYSALIS *Alkekengi*.
 TROLLIUS *europæus*. HYPERICUM *Ascyron*.
 HELLEBORUS *viridis*. POLEMONIUM *cæruleum*.
 VERATRUM *album*. CLEMATIS *integrifolia*.
 ALCEA *rosea*. VINCA *minor*.
 MALVA *moschata*. VIOLA *odorata*.
 HESPERIS *matronalis*. GNAPHALIUM *margaritaceum*.
 DIANTHUS *Caryophyllus*.
 - - - *barbatus*. ACHILLEA *Ptarmica*.
 LYCHNIS *chalcedonica*. MATRICARIA *Parthenicum*.
 AGROSTEMMA *Coronaria*. TANACETUM *vulg. crisp.*
 PRIMULA *veris*. - - - *Balsamita*.
 - - - *Auricula*. ARTEMISIA *Abrotanum*.
 DODECATHEON *Meadia*. MENTA *crispa*.
 ANEMONE *Hepatica*. HYSSOPUS *officinalis*.
 BELLIS *perennis*.

γ. CALIDIORES, quæ hieme intra domos servari, aut alia ratione a furore tempestatum prohiberi debent.

PHLOMIS *Leonurus*. CHEIRANTHUS *Cheri*.
 LOBELIA *Cardinalis*. - - - *incanus*.
 HEDYSARUM *coronarium*. GNAPHALIUM *orientale*.

β. Reliquæ perennes, quarum radices auctumni tempore effodi, per totam hiemem siccæ in domo habitabili condi, & vere tandem committi terræ possunt.

RANUNCULUS *asiaticus*. MIRABILIS *Falapa*.
 ANEMONE *coronaria*. POLIANTHES *tuberosa*, quæ
 novissima, dum verno tempore plantatur terræ optimæ tra-
 di debet.
 FLORUM denique plurimum enumeratorum, multæ dantur va-
 rietates.

α. VARIO COLORE florum ludentes. Ut

TULIPA <i>gesneriana</i> .	CHEIRANTHUS <i>incanus</i> .
AQUILEGIA <i>vulgaris</i> .	IMPATIENS <i>Balsamina</i> .
ALCEA <i>rosea</i> .	RANUNCULUS <i>asiaticus</i> .
DIANTHUS <i>Caryophyllus</i> .	ANEMONE <i>coronaria</i> .
MIRABILIS <i>Falapa</i> .	PAPAVER <i>somniferum</i> .
PRIMULA <i>veris</i> .	DELPHINIUM <i>Ajaxis</i> .
- - - <i>Auricula</i> .	CENTAUREA <i>Cyanus</i> .

β. FLORIBUS PLENIS sæpe luxuriantes. Ut

PRIMULA <i>veris</i> .	ANEMONE <i>coronaria</i> .
NARCISSUS <i>poëticus</i> .	- - <i>Hepatica</i> .
- - - <i>PseudoNarcissus</i>	HELIANTHUS <i>annuus</i> .
PAEONIA <i>officinalis</i> .	CALENDULA <i>officinalis</i> .
ACEA <i>rosea</i> .	CHRYSANTHEMUM <i>coro-</i> <i>narium</i> .
DIANTHUS <i>Caryophyllus</i> .	PAPAVER <i>somniferum</i> .
LYCHNIS <i>chalcedoniaca</i> .	- - <i>Rhoeas</i> .
AGROSTEMMA <i>Coronaria</i> .	TAGETES <i>patula</i> .
BELLIS <i>perennis</i> .	- - - <i>erecta</i> .
VIOLA <i>odorata</i> .	NIGELLA <i>damaascena</i> .
MATRICARIA <i>Parthenium</i> .	IMPATIENS <i>Balsamina</i> .
CHEIRANTHUS <i>Cheiri</i> .	ROSA.
- - - <i>incanus</i> .	VIBURNUM <i>Opulus</i> .
RANUNCULUS <i>asiaticus</i> .	

ARBORES & FRUTICES.

α. Quæ frigus nostrum perferunt, & non fructus, sed ornatus causa feruntur, sunt

AESCULUS <i>HippoCastanum</i> .	VIBURNUM <i>Opulus flore ple-</i> <i>no (Sæoboll)</i> .
SYRINGA <i>vulgaris (Syren)</i> .	ROSA <i>gallica</i> .
PHILADELPHUS <i>coronarius</i> .	

ROSA <i>alba.</i>	- - - <i>frutex (Ärtbuske).</i>
- - <i>eglanteria.</i>	BUXUS <i>sempervirens (Box-</i>
- - <i>centifolia.</i>	<i>bom).</i>
SPIRAEA <i>salicifolia.</i>	LONICERA <i>Caprifolium.</i>
POTENTILLA <i>fruticosa.</i>	LIGUSTRUM <i>vulgare.</i>
ROBINIA <i>Caragana (Ärt träd)</i>	

β. Quæ in fenestris calidi cubiculi semper locantur, sunt
 JASMINUM *officinale.* VINCA *rosea.*

Ita habes B. L. ea, quæ pro loci & temporis ratione super hac materia in medium proferre maxime e re visum est, quæque ab ingeniosiori, aliaque ætate, qua ad altius fastigium indagationis & experientiæ provecta fuerit hæc scientiæ pars, & emendari & fusius tractari poterunt. Nihilo tamen minus his faveas pagellis, quæ Patriam nostram multis magnisque vegetabilium commodis auctam esse, quodammodo indicant. Licet enim dulcia vina de uvis heic non exprimantur; præbet tamen hordeum nostrum potum, qui sua sæpe præ eis gaudet virtute: licet cæli nostri genius Citris Palmisve, quarum fructus alit & succus refrigerat, non indulgeat; Mala tamen & Pyra optimi saporis habemus, quæ non sine singulari voluptate consumere, & in cideram, aliaque sapida fercula redigere possumus. Et sic in ceteris. Adeo quidem, ut perfectissimam creationem Sapientissimi Numinis satis nequeamus devenerari, qua humanæ felicitati ita consultum voluerit, ut quam demum cunque in coluerimus terræ partem, bene, commode & feliciter vivere possimus.

*Cui itaque soli sit gloria in se-
 cula nunquam terminanda!*

